

**Mnenja,
izkušnje, vizije**

dr. Sabina Fras Popović

Jaz sem knjižničarka.
Kaj pa je tvoja
supermoč?

Bralne pismenosti ni brez branja. Ko naj bi se branje, zgodbe, knjige in bralna pismenost zgodile v vsakdanjem življenju posameznika in posameznice, je izjemno veliko možnosti, da se sploh ne dogodijo. Zakaj? Ker je odločitev v tej kombinatoriki zgodb, knjig in branja lahko izredno težavna. Zahtevnih odločitev pa ne sprejemamo zlahka, zato se raje za nič ne odločimo. In pri tem imamo knjižničarji kot literarni posredniki posebno supermoč. Kje se skriva ta supermoč knjižničarjev in knjižničark v vlogi literarnih posrednikov in posrednic? Kako lahko pomoč, usmerjanje, reševanje in svetovanje knjižničarja ali knjižničarke utrnejo posamezniku in posameznici notranjo in zunanjo motivacijo za branje ter posežejo v neizoblikovano ali negativno oblikovano védenje o bralni kulturi ter s tem vplivajo na bralno pismenost in kulturo?

Uvod ali literarni posredniki kot superjunaki

Knjižnice imajo pomembno vlogo v družbenem razvoju. To trditev podpira množica dejstev, ki skozi zgodovinski pregled razvoja procesa branja predstavi tudi namen in vlogo organiziranega dostopa do knjig in izmenjave mnenj o prebranih knjigah. Vloga knjižnic v družbenem prostoru se

je skozi zgodovinska obdobja spreminjala, prav tako prostor izmenjave mnenj o prebranih knjigah, še bolj se je spreminjal proces branja. Tudi to trditev podpirajo rezultati številnih raziskav, ki so se v zadnjem desetletju preoblikovali v splošno znano dejstvo. Knjižnična krajina ni osamljen otoček, temveč je objem planeta Zemlje. Knjižnice so povsod, razlikujejo se po notranji organiziranosti in sistemski vpetosti v družbo ter po finančni podpori, ki jo za svoje delovanje prejemajo, a slednjega v tem prispevku ne bomo neposredno obravnavali. V našem prostoru sta za delovanje splošnih knjižnic pomembna dva dokumenta, in sicer *Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (za obdobje 2018–2028)* (2018) in *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: Strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020*¹ (2013). Ob teh dveh dokumentih je pomembna tudi *Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030* (2019).

Slogan, uporabljen kot naslov prispevka, torej *Jaz sem knjižničarka*.² *Kaj je tvoja supermoč?*, je geslo ameriškega združenja knjižnic.³ Slednje z njim že desetletje opozarjajo na bistveno, kar knjižnica ima: strokovni kader. V družbenem prostoru je, ne glede na zgodovinsko obdobje, objektivizacija knjižničarstva prevladovala nad subjektivizacijo – vse, kar knjižničarji in knjižničarke počnemo v različnih delovnih procesih, torej predstavljamo kot rezultat dela knjižnice. Knjižnica je sicer v različnih sistemih ureditve neki pravni subjekt, a je v dojemanju ljudi najpogosteje stavba oziroma prostor, v katerem si lahko izposodijo knjige.⁴ Ta objektivizacija subjektivnega dela strokovnega kadra je prisotna tudi danes v slovenskem prostoru. Po drugi strani pa sta naslov in razmišljanje v prispevku povzeta tudi iz sveta videoigrice. Videoigrice so del mladostnikovega življenja. Njihove negativne vplive poznamo iz različnih raziskav, vendar ima tudi igranje videoigrice dve plati. V javnosti so problematizirane in močno poudarjene negativne plati, saj te res uničujoče vplivajo na razvoj posameznika, družbe in na zelo različne oblike sobivanja. Obstajajo pa tudi dobre plati igranja videoigrice in tukaj naletimo na “hakeljc”. Odrasli smo lahko del tega mladostnikovega sveta,

¹ Prav zdaj je v pripravi strategija za novo časovno obdobje.

² V originalu gre za izraz knjižničar, za potrebe tega prispevka sem ga preoblikovala v ženski spol.

³ <https://www.ala.org/>

⁴ To potrjujejo tudi rezultati raziskave o dojemanju poslanstva splošnih knjižnic v Sloveniji. Največ ljudi splošne knjižnice enači z izposojajo gradiva: https://www.knjiznice.si/wp-content/uploads/2020/06/ZSK_javnomnjenjska_raziskava_Ninamedija_2020.pdf.

zanima nas, katere igrice igra, v pogovoru mu sporočimo, katere so za nas nesprejemljive in predvsem zakaj, dovolimo si prisluhnuti mladostnikovemu pojasnilu, zakaj so nekatere videoigrice zanj zanimive. "Hakeljc" je v zanimanju in prisotnosti odraslih v mladostnikovem svetu. V tem primeru se videoigrice in knjiga kot medij sporočila nekih vrednot, prepričanj, občutij ne razlikujeta. Ne glede na različna zapisana stališča zagovarjamo stališče, da ni nevarnih ali neprimernih knjig – nevarna in neprimerna je odsotnost odgovornih in spoštljivih odraslih v mladostnikovem življenju.

Ena od videoigric, ki so jo igrali mladostniki v mojem svetu, je vključevala naloge v povezavi s knjižnico in knjižničarko. Igralec videoigrice je dobil dodatne točke in dodatna življenja. Mladostniki so se zelo zanimali za izgradnjo knjižnice in tudi za obvarovanje knjižničarke pred nepridipravi, saj jim je to prineslo dodatne točke in kar precej več dodatnih življenj kot ostale uspešno opravljene naloge. Med opazovanjem tega zanimanja mladostnikov lahko opazimo pozitivno sporočilo, ki so ga snovalci te videoigrice poskušali predati mladim: "Če imaš v svojem okolju knjižnico, to prinaša dodatne točke. Potrudi se, da jo zgradiš. Če obvaruješ knjižničarko, to prinaša dodatna življenja." Supermoč je prav v posameznikovem osebem pristopu, pa naj gre za učiteljico, vzgojiteljico, kuharico, frizerko, varnostnico ali vse moške oblike teh poklicev. Supermoč knjižničark in knjižničarjev se v zadnjih dveh desetletjih poudarja iz dveh razlogov. Prvi je prepričanje, da lahko vse najdemo na svetovnem spletu in zato knjižničarjev in knjižničark kot posrednikov in posrednic ne potrebujejo več. Drugi razlog je vezan na kompetentnost biti posrednik, torej je treba imeti določeno strokovno znanje, treba pa je tudi negovati, razvijati ter skrbeti za strokovne kompetence. Vsak superjunak ima svojega pomočnika; poseben pomočnik superknjižničarke ali superknjižničarja naj bi bila prav ta strokovna kompetentnost, ki se uresničuje v osebem odnosu med *ti in jaz* oziroma na nivoju skupnosti med *mi in vi*. Osebni odnos se kaže v trenutku, ki je nekoč redno potekal pred izposojevalnim pultom, ko si je posameznik prišel izposoditi knjigo. V trenutnih družbenih okoliščinah bivanja se izposoja knjige vse pogosteje opravi tudi brez osebnega odnosa. Na to je v veliki meri vplivala tudi pandemija. Ob tem se pojavlja vprašanje, kje in kdaj se potem lahko zrcali ta osebni odnos, v katerem knjižničar ali knjižničarka s pomočjo strokovno razvite kompetentnosti odigra pozitivno vlogo posrednika in navduševalca za branje in raziskovanje.

Slovenska knjižnična krajina

Knjižnice so v različnih delih sveta prisotne v različnih oblikah in prisotni so tudi knjižničarji in knjižničarke.⁵ Na tej točki se ne bomo ukvarjali z organizacijo knjižničnih sistemov in pregledovanjem kvantitativnih kazalnikov na mednarodnem nivoju. Pogledali bomo vlogo knjižnic in knjižničarjev v slovenskem prostoru, in sicer se bomo omejili na vlogo knjižničarjev in knjižničark kot literarnih posrednikov in posrednic, saj je v jedru našega zanimanja bralna kultura, torej odnos do branja in knjige, ki po splošnem prepričanju v bistvo najpogosteje postavlja literarne zgodbe. Ob tem zagovarjamo tezo, da so knjižničarke in knjižničarji ključni posredniki in posrednice tudi pri raziskovanju ter s tem pri oblikovanju odnosa do stvarne literature in poučnih knjig, ki pa jih splošna javnost, ko govori o branju, pogosto ne uvršča v kategorijo bralnih navad. Knjižničarji in knjižničarke imajo zato redno priložnost biti posrednik pri ozaveščanju tega, kaj pomeni brati in odmikati zastor z odra razumevanja pomena prebranega. Za večjo skupnost brati najpogosteje pomeni le branje leposlovja, branja strokovnih ali poučnih knjig številni ne dojemajo kot branje – če berejo tovrstno literaturo, so nemalokrat prepričani, da ne berejo veliko in da nimajo razvitih bralnih navad.⁶ V nadaljevanju bomo s kvantitativno javno dostopnimi⁷ podatki izrisali vlogo knjižničarjev in knjižničark kot posrednikov s poudarkom na okolju splošnih knjižnic. Slovenski knjižnični sistem je eden bolje povezanih, saj so šolske, splošne,

⁵ Na tej točki bi lahko razpravo peljali tudi v smeri razmišljanja o knjižničarjih in knjižničarkah kot navduševalcih, ki se v prepričanju, da je npr. bralno kulturo treba gojiti z zgledom in spodbujevalnim načinom, srečajo se z učitelji, vzgojitelji, pisatelji, uredniki in prevajalci. Tej skupnosti navduševalcev in/ali posrednikov ni skupna formalna izobrazba in tudi ne strokovna kompetentnost v okviru enega od omenjenih strokovnih profilov, temveč vera v branje, kakovostno literaturo, moč zgodb ter osebna odgovornost in pogum priporočati tisto, kar jih osebno nagovarja.

⁶ Tak primer so vrhunski športniki in športnice. V sestavnem delu programa #športajmo-inberimo smo z vrhunskimi športniki in športnicami opravili več kot 30 nestrukturiranih intervjujev o bralnih navadah in odnosu do branja. Potrdila se je teza, da so prepričani, da berejo in imajo razvite bralne navede, ko se pogovarjamo o branju leposlovja in branja na dopustu. Branja strokovnih in poučnih knjig v sestavnem delu njihovega delovnega procesa ne dojemajo kot branje in razvijanje bralnih navad. Več v članku v reviji *Otrok in knjiga* (v pripravi).

⁷ Statistične podatke o delu slovenskih knjižnic zbira na nacionalnem nivoju Narodna in univerzitetna knjižnica. Podatki so dostopni na spletnem naslovu: <https://bibsist.nuk.uni-lj.si>. V času nastanka članka podatki za leto 2021 še niso bili objavljeni.

visokošolske, specialne in nacionalna knjižnica povezane na različnih nivojih in tako omogočajo prebivalcem Republike Slovenije dostop do knjižničnih storitev v različnih okoljih in v različnih življenjskih obdobjih. Na območju 212 slovenskih občin deluje 58 splošnih knjižnic, ki so samostojne pravne osebe. Knjižnično dejavnost opravljajo na 273 lokacijah knjižnic in s trinajstimi bibliobusi. Skupaj s premičnimi zbirkami opravljajo knjižnično dejavnost na 1.085 mestih v Sloveniji (Knjižnice.si). Uspešnost splošnih knjižnic v zadnjih treh desetletjih prikazujemo na nacionalnem nivoju z naborom kazalnikov, ki se skozi leta spreminjajo, kar onemogoča prikaz trenda delovanja splošnih knjižnic. Nekateri kazalniki so prisotni vsa leta, opazna pa je razlika pri njihovi interpretaciji. Za izris vloge knjižničarjev in knjižničark kot literarnih posrednikov smo iz nabora kazalnikov izbrali pet kazalnikov (Preglednica 1), ki so bili zastopani v letih 2012, 2019 in 2020, in dodali štiri kazalnike (Preglednica 2), ki so se kot kazalnik merjenja uspešnosti knjižnice prvič pojavili leta 2020 oziroma gre pri prikazu teh vrednosti za statistične meritve o delu slovenskih splošnih knjižnic.

Preglednica 1: Nabor kazalnikov o delovanju splošnih knjižnic v treh izbranih letih

Ime kazalnika	2012	2019	2020
zbirka knjižnega gradiva	10.070.934	10.956.068	10.966.101
člani splošnih knjižnic	498.862	468.744	426.608
obisk splošnih knjižnic	10.201.708	9.724.657	6.540.297
izposoja knjig na dom	22.408.455	20.593.375	15.394.385
obisk spletnega mesta knjižnice	1.887.062	1.299.645	4.646.376

Na podlagi rezultatov iz Preglednice 1 lahko zarišemo črto delovanja splošnih knjižnic v nekem obdobju s poudarkom na vlogi knjižnic pred in med pandemijo ter po njej. Knjižničarji in knjižničarke splošnih knjižnic so bili leta 2019, torej v letu pred pandemijo, posredniki do 10.956.068 enot knjižnega gradiva, leta 2012 je bila ta številka nekoliko manjša, in sicer 10.070.934 enot, leta 2020, ob razglasitvi epidemije, pa so splošne knjižnice v Sloveniji razpolagale z 10.966.101 enoto knjižnega gradiva. Ob sprejetju sklepa pristojnih državnih institucij o zaprtju knjižnic zaradi obvladovanja pandemije je bil prebivalcem Slovenije onemogočen dostop do skoraj *enaajstih milijonov knjig*. Beseda ima moč, zato smo številko knjižnega gradiva izpisali tudi z besedo. V obdobju dvotedenske in nato večtedenske zaprtosti družbenega življenja v Sloveniji sta se moč branja in dostopnost

do branja omejili na domače knjižnice in spletne vsebine. Število članov slovenskih knjižnic se je v letu 2020 v primerjavi z letom 2012 zmanjšalo za 70.000, v primerjavi z letom poprej, torej 2019, pa za več kot 40.000. Knjižničarji znajo povedati, da v praksi na enega vpisanega člana knjižnico obiskuje še vsaj pet članov širše družine. Pred zaprtostjo v času pandemije je bilo to nenapisano pravilo ravnanja družbe, z uvedbo določenih omejitev pri prevzemu gradiva in obiskovanja knjižnic v času pandemije pa je postalo to dejansko pravilo. V dveh ali treh desetletjih so se knjižničarke in knjižničarji kot posredniki zavzemali za samostojno uporabo knjižnice predvsem pri otrocih in mladostnikih. Pravila obiskovanja knjižnice v času pandemije, ko je gradivo iz takšnih ali drugačnih razlogov ali omejitev prevzemal praviloma le en družinski član, so preoblikovala navade obiskovalcev in članov knjižnic. Podoben padec številke lahko razberemo tudi pri obisku knjižnice. Na drugi strani je razviden porast obiska spletnega mesta knjižnice.

V letu 2020 v statističnih meritvah o delu splošnih knjižnic prvič navajamo podatke o objavah knjižnice na družabnih omrežjih (Preglednica 2), čeprav je splošno znano dejstvo, da so družabna omrežja del skupnosti že približno petnajst do dvajset let.

Preglednica 2: Objave knjižnic na družabnih omrežjih

Ime družabnega omrežja	2020
Facebook	20.884
Instagram	4.118
Twitter	3.970
Drugo	1.059
Skupaj	30.031

Statistične meritve objav na družabnih omrežjih na nacionalni ravni spremljajo v kategoriji podatkov o uporabnikih in storitvah, in sicer za tri družabna omrežja, Facebook, Instagram in Twitter. Pri kategoriji drugo nimamo podatka, kaj spada v to kategorijo. Iz Preglednice 2 je razvidno razmerje med uporabo treh omenjenih družabnih omrežij: največ objav je bilo na Facebooku, sledita Instagram in Twitter. Podatek nam razkrije število objav, a nam ne razkrije števila knjižnic, ki uporabljajo družabna omrežja. Preselitev knjižnic, knjižničarjev in knjižničark na družabna omrežja je bolj ali manj posledica pandemije. Temu sledi tudi preoblikovana vloga knjižnic in knjižničarjev kot literarnih posrednikov. Če si dovolimo postaviti trdi-

tev, da je glavni trenutek posredništva pred pandemijo potekal v osebnem odnosu pri izposojevalnem pultu, se nam lahko postavlja vprašanje, ali se je ta vidik posredništva preselil na družabna omrežja. Velja poudariti, da knjižnice na družabnih omrežjih niso bile prve navduševalke za branje in v vlogi literarnih posrednic. Povedna bi bila analiza objav knjižnic na družabnih omrežjih pred pandemijo in po njej ter opredeljevanje vsebinskih premikov: na tem mestu si dovolimo postaviti tezo, da so bile objave na družabnih omrežjih pred pandemijo bolj splošnoinformativne narave (npr. odpiralni čas, zaprtost knjižnic, izredne razmere, vabila na prireditve in dogodke), po pandemiji pa smo opazili tudi bralna priporočila, vendar še vedno v obliki informativnih objav (npr. knjižnične novosti), ne pa tudi vsebinskih iztočnic, zakaj bi nekomu neko knjigo priporočali v branje – ali pa tudi ne. Take objave so bile na družabnih omrežjih že pred pandemijo pogoste pri določenih posameznikih, ki pa niso nujno formalno povezani z določeno knjižnico.

Zunanja in notranja motivacija ali ko je sklep v bistvu šele začetek

Posredništvo vključuje motivacijo. Številke, ki so nam pomagale izrisati vlogo knjižnic kot literarnih posrednikov, spadajo med zunanjo motivacijo. Ustvarjajo možnosti in ponujajo izbiro. Notranja motivacija je prisotna v času, ki ga ima knjižničar ali knjižničarka na razpolago za osebni odnos z uporabnikom pri izposojevalnem pultu. Ali še bolje, je čas, ki ga nameni neuporabniku, saj tega ne sreča pri izposojevalnem pultu. Če je mladostnik v videoigrici dobil dodatne točke za izgradnjo knjižnice, potem je zunanja motivacija tista, ki vodi do dodatnih točk. Življenja pa rešuje notranja motivacija, ki jo mladostnik dobi, ko v videoigrici reši življenje knjižničarki. Notranja motivacija za branje se prebudi v odnosu in se gradi skozi zgled, pogovor in spet odnos. Pri statističnih meritvah, ki jih Mariborska knjižnica letno pripravlja kot sestavni del preverjanja uresničevanja kazalnikov uspešnosti, je tudi podatek o času, ki ga ima knjižničar ali knjižničarka na razpolago za posameznega obiskovalca knjižnice.⁸ Štiri minute in sedem sekund je podatek iz leta 2017. V tem času se skrivajo inovativnost, sposobnost in strokovna kompetentnost, kako od bralca pridobiti povratno informacijo o prebrani knjigi in kako dati bralno spodbudo za novo knjigo.

⁸ Podatka o tem, koliko časa knjižničarji in knjižničarke namenijo obiskovalcem knjižnic v času izposoje gradiva, na nacionalnem nivoju ne spremljamo.

Podatka o tem, koliko časa knjižnice namenijo neuporabnikom, nečlanom in t. i. nebralcem, nimamo. Povratna informacija o knjigi je tisto dodatno življenje, kajti posredovanje knjižnega gradiva v knjižnici je kot spirala. Z vsakim dodatnim osebnim bralnim vtisom se večja paleta razpoložljivih bralnih namigov. Branje knjige je najprej osebna izkušnja, ki jo knjižničar ali knjižničarka v vlogi literarnega posrednika prelevi v osebno priporočilo: "Mene je ta knjiga nagovorila ... Meni je bila všeč, ker ... Ne vem pa, če bo vam." Vsak krog v spirali knjižničarskega posredništva bogati z osebno bralno izkušnjo še nekoga in s tem se večja supermoč knjižničarke v vlogi literarne posrednice. Do te moči pa ni moč priti brez odnosa in pogovora. Torej brez besed. Če se je v zadnjih dveh letih ta odnos v določeni meri preselil v svet družabnih omrežij, je to drugačen odnos, vendar pa ta še vedno gradi na stališču do prebranega.

Viri in literatura

Center za spodbujanje bralne pismenosti, 2021. Dostopno na: <https://www.mb.sik.si/centerza-spodbujanje-bralne-pismenosti.html> [23. 8. 2021].

Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic, 2011. Ribnica: Združenje splošnih knjižnic. Dostopno na: <https://www.knjiznice.si/wp-content/uploads/2019/07/Interstat-ZDRU%C5%BDENJESPLO%C5%A0NIH-KNJI%C5%BDNIC-poro%C4%8Dilo-29092011.pdf> [20. 5. 2022].

Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030, 2019. Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2020-01-15-nacionalna-strategija-za-razvoj-bralnepismenosti-za-obdobje-2019-2030/> [20. 5. 2022].

Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (za obdobje 2018–2028), 2019. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Vilar, P., 2017. Proaktivna splošna knjižnica za bralno pismenost in bralno kulturo. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.